

TOM ROCKMORE

DESPRE NAZISMUL
ȘI FILOSOFIA
LUI HEIDEGGER

Traducere din limba engleză
de Cecilia Tohăneanu

EDITURA INSTITUTULUI NAȚIONAL PENTRU STUDIAREA
HOLOCAUSTULUI DIN ROMÂNIA „ELIE WIESEL”

POLIROM
2024

Cuprins

<i>Mulțumiri</i>	7
<i>Prefață la ediția în limba română</i>	9
Introducere. Despre nazismul și filosofia lui Heidegger	19
1. Dezvăluirea nazismului mascat	35
Ascundere și dezvăluire	36
Ascunderea în gândirea lui Heidegger	37
Ascunderea heideggeriană și istoria filosofiei	39
Nazismul lui Heidegger și comentatorul-expert	42
Nazismul lui Heidegger	45
2. Conversiunea nazistă și discursul rectoral	49
Factori extrafilosofici ai conversiunii naziste a lui Heidegger	50
Factori intrafilosofici ai conversiunii naziste a lui Heidegger	60
Ontologie și existență: pe drumul către practică	71
De la practică la politică	75
Ontologia fundamentală și național-socialismul: discursul rectoral	76
3. Punctul de vedere „oficial” și „Fapte și gânduri”	97
Punctul de vedere „oficial”	98
„Fapte și gânduri”	104
Punctul de vedere „oficial” și „Fapte și gânduri”	124
După rectorat	143
„Modalități de dezbateră”	145
4. Istoria filosofiei: Nietzsche și istoria ontologiei	149
Concluzii preliminare	149
Prima serie de prelegeri heideggeriene despre Hölderlin	153
Istoria filosofiei și prelegerile Nietzsche	160
Prelegerile lui Heidegger despre Nietzsche	170
Interpretarea heideggeriană a <i>Voinței de putere</i>	179

Examinarea mai profundă a prelegerilor lui Heidegger despre Nietzsche	192
Prelegerile lui Heidegger despre Nietzsche și conversiunea (<i>Kehre</i>).....	198
Prelegerile Nietzsche și nazismul	202
5. Nazismul și <i>Beiträge zur Philosophie</i>	207
Lucrarea lui Heidegger <i>Beiträge</i>	207
Interpretarea lucrării <i>Beiträge</i>	211
Nazismul și <i>Beiträge</i>	217
<i>Volk</i> -ul.....	220
<i>Volk</i> -ul și tăcerea (<i>Schweigen</i>)	231
6. Nazismul și tehnologia	235
Interviul pentru <i>Der Spiegel</i> , tehnologia și nazismul	235
Despre istoria conceptului heideggerian de tehnologie.....	239
Un comentariu despre tehnologie și concepția mai generală a lui Heidegger.....	245
Influențe asupra conceptului heideggerian de tehnologie.....	246
Teoria heideggeriană matură cu privire la tehnologie	251
Către critica noțiunii heideggeriene de tehnologie.....	264
Tehnologia și nazismul lui Heidegger	271
7. Receptarea în Franța a nazismului lui Heidegger.....	277
Receptarea nazismului lui Heidegger	277
Maestrul filosof al filosofiei franceze	279
Originile dezbaterii franceze asupra politicii lui Heidegger	282
Primul val.....	285
Al doilea val.....	290
Declanșarea celui de-al treilea val.....	297
Al treilea val.....	301
După al treilea val.....	314
8. Ființa, <i>Volk</i> -ul și nazismul	319
Interpretări ale nazismului lui Heidegger	319
Nazismul lui Heidegger și limitele filosofiei sale	326
Gândirea lui Heidegger, receptarea ei și rolul intelectualului.....	331
Concluzie: despre nazismul și filosofia lui Heidegger	337
<i>Note</i>	341
<i>Index</i>	413

Dincolo de contribuția sa strictă la studiul academic al lui Nietzsche sau de munca sa în beneficiul operelor acestuia, reflecția lui Heidegger asupra lui Nietzsche are un triplu rol în filosofia sa: să-i afirme propriul rol în filosofia germană prin respingerea altor interpretări, să contribuie la propriul studiu al istoriei ontologiei și să dezvolte mai departe analiza Ființei. Ca și alți filosofi, Heidegger a fost mereu preocupat de lupta pentru influență în universitate, mai ales în mediul academic german. În al Treilea Reich, această luptă era determinată de doi factori suplimentari: dezacordurile academice obișnuite legate de filosofia lui Nietzsche și relația dintre Nietzsche și național-socialism.

În timpul celui de-al Treilea Reich, Nietzsche a slujit deopotrivă unor scopuri politice și filosofice. Baeumler atrage atenția asupra unei paralele între concepția lui Nietzsche și cea a lui Hitler¹²⁵. Enge, șeful Arhivelor Nietzsche din Weimar, declara că el datora „interpretarea și evaluarea mișcării hitleriste studiului ideilor nietzscheene referitoare la sânge și la declinul culturilor, precum și propriei mele observații a fenomenelor sociale”¹²⁶. Algermissen insistă asupra interesului pentru Nietzsche manifestat deopotrivă de Hitler și Mussolini¹²⁷. Mussolini a publicat și a susținut conferințe despre Nietzsche și a înțeles fascismul ca pe o realizare a filosofiei lui Nietzsche. Când avea douăzeci de ani, acesta a publicat un articol despre Nietzsche în care scria: „Pentru a atinge idealul ales de Nietzsche, trebuie să apară un nou tip de spirit liber, spirite care sunt încercate de război și singurătate și aflate în mare pericol, spirite care ne vor elibera de dragostea față de aproapele nostru”¹²⁸. Pe 29 iulie 1933, cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani, Arhivele Nietzsche i-au trimis următoarea telegramă:

Celui mai eminent fiu al lui Zarathustra, la care visa Nietzsche, genialul om care a reînviat valorile aristocratice ale spiritului lui Nietzsche, Arhivele Nietzsche îi trimit o telegramă cu ocazia celei de-a cincizecea lui aniversări, ca recunoaștere a fidelității față de opera maestrului și a faptului că a abordat-o în mod expres¹²⁹.

Pe 26 mai 1934, Mussolini a ținut un discurs de două ore și jumătate în parlamentul italian, în care a preluat sloganul lui Nietzsche din *Așa grăit-a Zarathustra*: „Doar războiul creează înainte de toate un bărbat, după cum maternitatea o femeie”¹³⁰. Hitler, la rândul lui, a văzut în activitatea sa politică o împlinire a țelurilor lui Nietzsche. Chiar și înainte de 1933, el făcea des vizite la Weimar. În 1938, a plătit pentru ridicarea unui templu în memoria lui Nietzsche. În august 1943, i-a trimis prietenului său Mussolini o antologie special tipărită a operelor complete ale

lui Nietzsche. Iar Arhivele Nietzsche l-au răsplătit dăruindu-i în mod solemn bastonul-sabie (*Stockdegen*) al lui Nietzsche.

În perioada celui de-al Treilea Reich, atât gânditorii prenaziști, cât și cei naziști erau preocupați de ideile lui Nietzsche. Klages, un personaj impredictibil, a publicat o lucrare despre psihologia lui Nietzsche¹³¹. Baeumler l-a studiat pe Nietzsche ca filosof și politician¹³². Confiscarea lui Nietzsche de către gânditorii naziști pentru propriile scopuri este bine-cunoscută, dar puțin studiată¹³³. Două excepții sunt reprezentate de Lukács și Stackelberg. Lukács îi dedică un lung capitol lui Nietzsche ca iraționalist de frunte din așa-numita perioadă imperialistă, în cadrul amplului său studiu pe tema ascensiunii iraționalismului de la ultimul Schelling și Kierkegaard la Hitler¹³⁴. Pentru Lukács, fascismul este succesorul logic al vitalismului, care trage concluziile operei lui Nietzsche și a lui Dilthey¹³⁵. Nietzsche este prezent în fundalul explicației echilibrate date de Stackelberg drumului parcurs de la teoria *Volk*-ului la nazism¹³⁶, dar este total absent din reflecția lui Cassirer asupra statului¹³⁷.

Am menționat deja că Nietzsche a fost discutat pe larg în Germania începând încă dinainte de 1900. În analiza sa a celor șaiszeci de ani de dezbateri asupra lui Nietzsche, Löwith descrie nu mai puțin de douăsprezece interpretări importante identificate cu numele lui L. Andreas-Salomé, O. Ewald, G. Simmel, Bertram, Ch. Andler, Klages, A. Baeumler, E. Emmerich, Th. Maulnier, K. Jaspers, L. Giesz și Heidegger¹³⁸. Dacă îl excludem pe Giesz, care a scris după această perioadă, Heidegger s-a angajat, prin lansarea sa în domeniul interpretării lui Nietzsche, într-o luptă cu nu mai puțin de zece rivali, dintre care opt au scris în germană.

În prelegerile sale, Heidegger s-a axat mai ales pe interpretarea lui Jaspers și pe cea a lui Baeumler, însă din motive diferite. Jaspers a fost un antinazist, un filosof important, un existențialist a cărui gândire semăna parțial cu cea a lui Heidegger și un prieten personal spre care Heidegger s-a îndreptat, deși în zadar, pentru a obține sprijin într-o perioadă dificilă. Baeumler a fost un gânditor lipsit de originalitate, un specialist în Nietzsche, dar nu un rival filosofic în sens real. Jaspers povestește că C. Schmitt, Heidegger și Baeumler erau trei profesori foarte diferiți, fiecare căutând să ajungă în vârful mișcării național-socialiste¹³⁹. Este cunoscut faptul că Baeumler, unul dintre primii profesori numiți de naziști, avea legături cu Alfred Rosenberg încă dinainte de venirea acestora la putere în perioada național-socialismului. Începând cu semestrul de vară al anului 1933, Baeumler a fost profesor de pedagogie politică la Universitatea din Berlin. Heidegger îl cunoștea bine pe Baeumler din dezbaterile pe tema Nietzsche. La începutul celui de-al Treilea Reich, în 1933, Heidegger a colaborat deopotrivă cu Baeumler și Krieck, deși încă de la sfârșitul acestui an

sau de la începutul anului următor relația s-a transformat, în ambele cazuri, în confruntare deschisă, ba chiar în ceva aproape de ură¹⁴⁰. După demisia lui Heidegger din postul de rector, Baeumler a rămas apropiat de Rosenberg și de național-socialism în general.

Interpretarea heideggeriană a *Voinței de putere*

Analiza heideggeriană a lui Nietzsche este axată în principal pe o interpretare complexă a *Voinței de putere*¹⁴¹. Această lucrare a ajuns la noi sub forma unei serii de însemnări făcute de Nietzsche în perioada 1883-1888. Prelegerile lui Heidegger despre Nietzsche prezintă versiunea sa asupra acestei lucrări a lui Nietzsche îndelung plănuită și în cele din urmă netipărite. Ciclul de prelegeri universitare este alcătuit din două volume în varianta pe care Heidegger a elaborat-o pentru publicare¹⁴² și din patru volume în traducerea engleză a părților selectate din prelegeri, care încorporează și alte materiale¹⁴³. Pentru scopurile prezente, mă voi baza pe traducerea engleză, pe care o voi suplimenta, la nevoie, cu trimiteri la versiunea revizuită, publicată și la prelegerile inițiale. Prelegerile lui Heidegger despre Nietzsche au acoperit cinci semestre. Până la ora actuală, au fost publicate doar două din cele cinci serii de prelegeri așa cum au fost ele susținute inițial¹⁴⁴,

Heidegger își precizează obiectivul general într-o serie de declarații programatice din primul volum, care conține material din prima serie de prelegeri. Pentru Heidegger, Nietzsche este greșit interpretat ca poet-filosof sau ca filosof al vieții¹⁴⁵. La fel ca acei discipoli ai lui Platon preocupați să interpreteze gândirea lui Platon prin intermediul textelor sale nescrise, Heidegger susține că principala contribuție filosofică a lui Nietzsche rezidă în textul pe care nu l-a scris¹⁴⁶. Heidegger subliniază că lucrarea era plănuită de mulți ani, dar nu a fost scrisă niciodată; el mai subliniază că aceasta era menită să identifice „natura fundamentală a tuturor ființelor”¹⁴⁷. El consideră această carte contribuția principală a lui Nietzsche, lucrarea în care acesta se opune categoric întregii gândiri occidentale anterioare. Heidegger crede că confruntarea cu Nietzsche nu a început încă, iar condițiile ei nu au fost încă îndeplinite. Așadar, pentru Heidegger, Nietzsche marchează sfârșitul metafizicii occidentale și începutul altei dezbateri asupra adevărului Ființei¹⁴⁸. El sintetizează această afirmație foarte generală despre principalele doctrine ale filosofiei lui Nietzsche într-un limbaj hiperbolic și într-o manieră melodramatică:

Dacă nu ne formulăm cu grijă investigația în așa fel încât să fie capabilă să înțeleagă într-un mod unitar doctrina eternei reînțoarceri a aceluiași și cea

a voinței de putere, iar aceste două doctrine în coerența lor cea mai proprie ca revalorizare și dacă nu perseverăm ca să înțelegem această formulare fundamentală ca pe una care este și necesară în cursul metafizicii occidentale, atunci nu vom înțelege niciodată filosofia lui Nietzsche. Și nu vom înțelege nimic din secolul XX și din secolele ce vor veni, nimic din misiunea noastră metafizică¹⁴⁹.

Acest fragment nu ilustrează niciuna dintre afirmațiile lui Heidegger despre gândirea lui Nietzsche. El mai degrabă abate atenția de la afirmațiile particulare ale lui Heidegger printr-o declarație extrem de generală despre importanța concepției lui Nietzsche pentru filosofie, pentru istorie, ba chiar pentru orice ființă umană. Acest fragment reafirmă pretenția lui Heidegger, familiară începând cu discursul rectoral, că este în măsură să interpreteze prezentul și chiar viitorul prin intermediul metafizicii lui Nietzsche. De asemenea, am văzut că el face o afirmație similară atunci când îl interpretează pe Hölderlin. Prin urmare, poate că ideea de bază nu este atât utilitatea unui anumit corp de gândire pentru înțelegerea întregii istorii, inclusiv a ceea ce va urma, cât mai degrabă faptul că, descriindu-și capacitatea de a înțelege ceea ce va urma să aibă loc, Heidegger își atribuie o putere realmente profetică, magică de a vedea în timp, care nu e susținută de nicio analiză. Ideea generală este că o examinare minuțioasă a lucrărilor unui mare gânditor sau poet – și pare să nu conteze despre cine e vorba – este un echivalent adecvat al unui glob de cristal în interpretarea viitorului.

În importantul capitol 4, Heidegger abordează conținutul *Voinței de putere* cu scopul de a demonstra pretinsa unitate a concepției lui Nietzsche. Acest capitol are un dublu rol în analiza lui Heidegger: să prezinte versiunea lui Heidegger asupra a ceea ce el consideră ca fiind filosofia extrem de importantă, însă greșit înțeleasă a lui Nietzsche și să excludă o interpretare ipotetic incorectă a concepției acestuia. Așa cum o arată limpede titlul capitolului, interpretarea lui Heidegger este axată pe doctrina lui Nietzsche a eternei reînțoarceri a aceluiași și pe cea a voinței de putere. El notează că, în prezent, interpretarea prevalentă suprimă doctrina eternei reînțoarceri a aceluiași și, în consecință, exclude o înțelegere constructivă a metafizicii lui Nietzsche¹⁵⁰.

Două probleme ridicate în capitolul 4 care ar trebui examinate imediat sunt abordarea heideggeriană insolită a analizei contemporane a gândirii lui Nietzsche și legătura dintre interpretarea heideggeriană și interpretarea nazistă a lui Nietzsche. Heidegger însuși aduce în discuție problema apelului său la alte interpretări. La începutul primei lui serii de prelegeri despre Nietzsche, el declară că nu va utiliza literatura enormă referitoare

la Nietzsche, dat fiind că nimic din ea nu îi poate fi de ajutor în demersul său¹⁵¹. Ni se dă de înțeles că abordarea lui este atât de specială, încât se distanțează de toate celelalte interpretări ale concepției lui Nietzsche, care nu trebuie luate în considerare. Aceasta este o versiune a iluziei lui, vizibilă frecvent în modul în care interpretează concepțiile filosofice anterioare, că numai interpretările lui sunt autentice. În locul literaturii secundare, el recomandă „curajul și perseverența” de a studia lucrările lui Nietzsche¹⁵².

Insistența lui Heidegger asupra necesității de a-l studia pe Nietzsche, nu lucrările despre Nietzsche este un sfat bun plecând de la premisa că în majoritatea cazurilor este preferabil să examinăm textele originale mai degrabă decât interpretarea lor. Totuși, observația lui Heidegger este interpretată greșit, în sensul că ar sugera că, în elaborarea punctului său de vedere asupra gândirii lui Nietzsche, Heidegger a făcut efectiv abstracție de literatura consacrată lui Nietzsche. Prelegerile sale despre Nietzsche conțin observații ocazionale privind alte interpretări; și, în mod surprinzător, el consacră o parte dintr-un capitol literaturii disponibile despre Nietzsche, acordând o atenție specială lucrărilor lui Jaspers și Baeumler¹⁵³, pe care le tratează ca pe niște exemple ale modului incorect de a înțelege doctrina eternei întoarceri a aceluiași¹⁵⁴.

Tratarea relativ precaută a lui Baeumler, un gânditor insignifiant, se datorează probabil statutului său de specialist renumit în Nietzsche, din a cărui interpretare generală a *Voinței de putere* Heidegger pare să fi făcut baza propriei interpretări. Cu siguranță, atunci când prelegerile lui Heidegger au fost prelucrate pentru publicare, la mult timp după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, Heidegger nu mai avea de ce să se teamă de legăturile strânse ale lui Baeumler cu partidul nazist¹⁵⁵. Heidegger contestă maniera lui Baeumler de a-l interpreta pe Nietzsche din trei motive: aserțiunea lui Baeumler conform căreia ideea eternei reîntoarceri exprimă o convingere „religioasă” personală; afirmația lui Baeumler după care doctrina eternei reîntoarceri a aceluiași și cea a voinței de putere nu pot fi corecte amândouă fără a se contrazice; și, în fine, legătura stabilită între prima doctrină și gândirea lui Heraclit¹⁵⁶. Ca răspuns, Heidegger precizează următoarele¹⁵⁷. El neagă corectitudinea perspectivei lui Baeumler asupra lui Heraclit. El declară în mod neobișnuit că și dacă există o contradicție, este vorba pur și simplu de o cerință de a reflecta asupra unei concepții dificile, care nu poate fi așadar asimilată religiei. Și adaugă, în mod plauzibil, dat fiind rolul lui Baeumler de profesor de pedagogie politică, că acesta respinge pe baze politice relevanța conceptului eternei reîntoarceri a aceluiași pentru filosofia lui Nietzsche¹⁵⁸.

Interpretarea lui Baeumler cu privire la Nietzsche este mai puțin importantă decât cea a lui Jaspers. Acesta din urmă este privit în general ca un gânditor important, iar interpretarea sa cu privire la concepția lui Nietzsche și la legătura acesteia cu concepția lui Heidegger a atras atenția¹⁵⁹. Remarcile lui Heidegger despre Jaspers sunt mai succinte, dar mai relevante¹⁶⁰. Spre deosebire de Baeumler, Heidegger crede că Jaspers înțelege mai bine rolul ideii eternei reîntoarceri în filosofia lui Nietzsche. Cu toate acestea, se plânge că Jaspers nu reușește să coreleze ideea eternei reîntoarceri cu problema fundamentală (*Grundfrage*) a filosofiei occidentale, care constituie preocuparea filosofică de bază a lui Heidegger. El atribuie acest eșec opiniei lui Jaspers conform căreia nu există „adevăr sau importanță conceptuală în filosofie”, de fapt, că filosofia este imposibilă, ceea ce îl face să subestimeze importanța vitală a ideii lui Nietzsche¹⁶¹. Este deci interesant să notăm că Jaspers credea nu numai că Heidegger nu a înțeles știința în ontologia sa fundamentală, ci și că teoria lui Heidegger nu era altceva decât o formă modernă de gnosticism și magic¹⁶².

Statutul lui Jaspers, spre deosebire de cel al lui Baeumler, de adversar filosofic cu reputație, explică angoasa lui Heidegger legată de presupusa respingere în general a posibilității filosofiei de către Jaspers; acest statut explică probabil și remarca neobișnuit de tăioasă despre Jaspers dintr-un fragment omis din prelegeri în forma lor revizuită pentru publicare, disponibil în prezent prin publicarea prelegerilor în varianta lor inițială. Într-un fragment din postfață, intitulat „Falsificarea filosofiei lui Nietzsche până în prezent”, Heidegger scrie: „Cea mai mare falsificare – dacă le descoperim pe toate și pe fiecare în [interpretarea] sa și îl transformăm pe «la fel de bine ca și» într-un principiu și utilizăm întregul doar ca clarificare [*Erhellung*] existențială și ca «fenomen psihologic». Jaspers!”¹⁶³.

Remarcile fugitive ale lui Heidegger despre Baeumler și Jaspers și comentariile ocazionale despre alți interpreți ai lui Nietzsche¹⁶⁴ nu constituie un răspuns satisfăcător la vasta și diversă literatură consacrată lui Nietzsche în epocă. Abordarea heideggeriană a modelelor de interpretare disponibile este extrem de selectivă. În general, este evident că Heidegger nu acordă suficientă atenție nici dezbaterii pe tema Nietzsche în ansamblu – pe care s-ar putea să nu o fi înțeles în profunzime și pe care își propune pur și simplu s-o pună între paranteze – și nici măcar perspectivelor lui Baeumler și Jaspers. Examinarea heideggeriană a ideilor lui Jaspers despre Nietzsche, cărora Heidegger le recunoaște o importanță filosofică mai mare, este deosebit de succintă, schematică și, de aceea, nesatisfăcătoare. Însă insuficiența examinării expeditivă de către Heidegger a interpretărilor lui Nietzsche, pe care le considera rivale ale interpretării lui, nu este consecința incapacității sale de a examina problemele mai detaliat.